

PRASMINGI IR PRISIMINTINI ELZĖS GALNAITYTĖS DARBAI

Skirta kalbininkės 95-osioms gimimo metinėms

Monsiņjoras Kazimieras Vasiliauskas yra pasakęs, kad „Žmogus gimsta ne vieną kartą. Antrasis gimimas įvyksta tuomet, kai jis tampa žmogumi iš didžiosios raidės... Todėl, švęsdami gimtadienį, turime savęs paklausti, ar jau įvyko antrasis gimimas, ar jau gimiau kaip tikras žmogus? Ir tik tuomet, jeigu tai įvyko, verta sveikinti su gimtadieniu, tuomet ir paaiškėja, kad gimimas nenuėjo veltui.“ O jeigu dabar dar šalia mūsų būtų Elzė Galnaitytė, tai ką ji pasakytų apie savo antrąjį gimimą? Ji tikrai galėtų drąsiai kalbėti apie savo prasmingai nugyventus metus ir atliktus darbus, kurie neabejotinai verti kitų prisiminimo.

Žinoma, aptarti mokslininkės gyvenimą ir darbus nėra lengva tuo metu, kai mes dabar itin skausmingai jaudinamės dėl baisių Rusijos veiksmų Ukrainoje, kai tokia realybė kasdien priverčia prisiminti agresoriaus kaimyno šimtmečiais keltas kančias ir lietuvių tautai. Juk tikrai mumyse sukilęs stiprus troškimas pasakyti „ne“ viskam, kas susiję su Rusija. Net ir rusų kalbai, kurią taip gerai mokėjo ir kuriai daugybę metų atidavė Elzė Galnaitytė.

Mokslininkė visada tvirtai laviravo tarp rusų ir lietuvių kalbos, pabrėždama būtent gimtosios kalbos svarbą ir išlikimo prasmę. Tokių jungčių Lietuvai labai reikėjo okupacijos metais, kai taip įnirtingai sovietai siekė, kad bent jau aukštosiose mokyklose studentai būtų mokomi vien tik rusų kalba. Tad susipratusio lietuvių ar lietuvių buvimas universitete, ir dar svarbiose pareigose – buvo geriausias variantas išsaugoti savivoką, tautinę tapatybę ir gimtąją kalbą. Taigi, dėl to verta ir būtina prisiminti mūsų kraštietę kalbininkę.

Pagal kilmės dokumentus Elzbieta Danutė Galnaitytė gimė prieš 95 metus – 1929 m. vasario 5 d. Rotuliuose. Tai buvo Adomo ir Elzbieta Galnaičių antroji duktė, vėliau sulaukusi dar penkių seserų ir brolio. Elzbieta Danutė kaimynams buvo tiesiog Elzė, todėl šis vardas jai labai pritapo, tiko ir pasiliko visam gyvenimui. Tėvams buvo itin nelengva rūpintis 8 vaikais. Tačiau tėvas Adomas buvo labai nagingas, išradingas ir darbštus žmogus, sugebėjęs pasirūpinti šeima. Jis įsigijo kuliamąją mašiną, turėjo malūną, o su sūnumi Antanu pirmieji kaime įsivedė į savo namus elektrą.

Beveik visi Galnaičių vaikai baigė aukštuosius mokslus. Iš pradžių mokėsi Antkalniškių pradžios mokykloje, o vėliau – Jurbarko gimnazijoje. Labai sėkmingai baigusi mokyklą, būsimoji kalbininkė 1948 m. įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą ir studijavo rusų kalbą. 1953 m. po studijų išvyko mokytis į Maskvos M. Lomonosovo universitetą. Baigusi mokslus, sugrįžo į Vilnių ir nuo 1957 m. iki 1994 m. dirbo Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto Rusų kalbos katedroje. 1970–1975 m. vadovavo šiai katedrai. 1961 m. apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją tema „Rusų kalbos veiksmažodžiai su priešdėliu po- ir jų lietuviški atitikmenys“. Mokslininkei, o ypač rusų kalbos specialistei, sovietų laikais teko nemažai laviruoti, kad išvengtų prisitaikėlišku atsakymų. Bet ji sugebėdavo į tų laikų realijas pažvelgti būtent per lietuvių kalbos prizmę. Turėdama parengti darbą apie V. Lenino raštus pasirinko gudrų sprendimą – tyrinėti tų raštų frazeologinių junginių vertimą į lietuvių kalbą. Tada E. Galnaitytė savo darbe jau akcentuoja, kad raštų frazeologizmai privalo būti verčiami į lietuvių kalbą ne pažodžiui išvertus rusiškus posakius, o būtent pagal lietuvių kalbos normas ir tradicijas, suradus tinkamą lietuvišką frazeologizmą, patarlę ar priežodį. Baigdama tyrinėjimą, autorė tuomet gana drąsiai apibendrina – „pageidautina, kad vertimo kalboje dažniau būtų vartojama sinonimika ir kiti lietuvių kalbos turtai“.

E. Galnaitytė studentams dėstė rusų kalbą, lietuvių ir rusų kalbų gretinamąją gramatiką, mokė profesionalaus teksto vertimo į lietuvių ir rusų kalbas. Drauge su rusų ir lietuvių kalbų specialistais parengė rusų–lietuvių kalbų ir lietuvių–rusų kalbų mokyklinius frazeologijos žodynus, „Rusų–lietuvių, lietuvių–rusų kalbų žodyną“. Šie leidiniai ne kartą buvo leidžiami, jais net ir šiais laikais naudojasi ne tik Lietuvoje gyvenantys rusakalbiai žmonės, bet ir Rusijos, Gudijos ir Ukrainos gyventojai, norintys išmokti ar pramokti lietuviškai. Kraštietė taip pat buvo akademinės Lietuvių kalbos gramatikos II tomo viena autorių. Ji parašė ir leidiniuose „Baltistika“, „Gimtoji kalba“, „Kalbotyra“, „Kultūros barai“ bei „Mūsų kalba“ paskelbė apie šimtą straipsnių ir recenzijų įvairių kalbų vartojimo klausimais (o ypač mėgo rašyti apie lietuvių kalbos veiksmažodžius).

Elzė Galnaitytė (antroje eilėje ketvirta iš dešinės pusės) dalyvavo 1985 m. Vilniuje vykusioje Baltistų konferencijoje. Toje pačioje eilėje pirmoji iš dešinės pusės sėdi kita jurbarkiškę – E. Galnaitytės kolegė Elena Červinskienė (Tamošaitytė)

Elzei Galnaitytei, tikėtina, nebuvo lengva dirbti Rusų kalbos katedroje. Juk sovietų laikais čia (kaip ir Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute) rusų kalbos specialistų tarpe buvo itin stiprus svetimos ideologijos garbinimas. Bet labai gerai, kad buvo ir tokių kaip Elzė Galnaitytė. Tai jie buvo savotiškas kliuvinys rusinimo spartinimui, nes stengėsi per kalbų gramatinius, sintaksės ar frazeologijos tyrinėjimus ir straipsnius pagal galimybes pateikti ir tokią informaciją, kuri buvo neatitinkanti deklaruojamos sovietų politinės linijos. 1986 m. Londone išleistame ketvirtajame laikraščio „Europos Lietuvis“ numeryje paskelbta, kad Elzė Galnaitytė per Vilniaus radiją kalbėjo apie tai, jog Sovietų Sąjungoje nemažai nerusų per paskutinį gyventojų surašymą pasisakė, jog rusų kalba yra jų gimtoji kalba. Tarp išvardintų tokių pasisakiusių tautybių lietuviai nebuvo paminėti. Toliau laikraštis rašo, kad E. Galnaitytė laidos metu užsiminė, kad „yra žmonių, kalbančių kitomis kalbomis, gyvenančių ir dirbančių Lietuvoje, kurie per surašinėjimą pasisakė, kad lietuvių kalba yra jų gimtoji kalba. Tokių tarpe buvo 10 000 lenkų, 6 000 rusų, 610 baltgudžių, 654 ukrainiečiai... [...] lektorės tvirtinimu, nelietuviai Lietuvoje, ilgiau gyvenę ir dirbę krašte, pereina į pastovų lietuvių kalbos naudojimą darbe ir namie. Tokiu būdu lietuvių kalba tampa jų gimtąja kalba“.

Tų pačių 1986 metų spalio mėnesį JAV lietuvių žurnalas „Lietuvių dienos“ paskelbė B. Railos straipsnį „Smūgis tiesiai į veidą (Kaip vergiama tautos kalba)“, kuriame griežtai kritikuotas Lietuvoje leistas žurnalas „Mūsų kalba“, kurio 1984 m. pirmajame numeryje buvo išspausdinti penki straipsniai apie rusų kalbos vartojimą. Itin aštriai ir gana teisingai iškoneveikti Vilniaus universiteto rusistai. Mažiausiai (tik vienu sakiniu) kliuvo mūsų kraštietei – „Elzė Galnaitytė „istoriškai“ įrodo, kad dabar Vilniaus universitetas ir kitos aukštosios mokyklos paverčiamos „pagrindiniais rusistikos centrais“. Radus tokį įvertinimą, tikrai smalsu, o ką netinkamo šių dienų požiūriu kalbininkė parašė.

Po pavadinimu „Rusistikos ištakos Lietuvoje“ aprašyta Lietuvos kalbinė realybė nuo seniausiųjų laikų iki XIX amžiaus pabaigos, pateikta informacija apie Lietuvoje plačiai vartotas kalbas: lotynų, senąją slavų kanceliariinę, vokiečių, rusų, baltarusių, lenkų. Paminėti žymiausi tų laikų kalbininkai ir jų išleisti svarbiausi leidiniai, aptartas slavų kalbų tyrinėjimas. Paskelbtas faktas, kad Vilniaus krašte lenkų ir rusų kalba leidžiamas laikraštis „Vilenskij vestnik“ („Vilniaus šauklis“) nuo 1864 m. M. Muravjovo nurodymu pradėtas leisti tik rusiškai. E. Galnaitytė, remdamasi to meto rašytiniais šaltiniais, teigia, kad „Vilniaus krašto visuomenės požiūris į šią politiką buvo neigiamas. [...], toks caro valdžios įsakymas iš karto atbaidė laikraščio prenumeratorių, o rusai taip pat nenoriai jį užsisakydavę“. Ir tuoj pat straipsnio autorė skaitytojams primena, kad „1864 m. caro valdžia uždraudė rašyti ir spausdinti lietuviškas knygas lotyniškais raidėmis“! Tik pačioje istorinės apžvalgos pabaigoje kalbininkė parašė sakinį – „Universitetas, kitos aukštosios mokyklos yra pagrindiniai Lietuvos TSR rusistikos centrai“, kuris, matyt, ir supykė tautietį iš JAV. Bet realiai juk daugiausia kalbų reikalais ir rūpinasi universitetų bei institutų mokslininkai. Vilniaus universitete Rusų kalbos ir literatūros katedra buvo įsteigta dar 1803 m., o ir šiandien veikia Slavistikos katedra. Jeigu būtų gyva autorė ir turėtų iš naujo parengti spaudai tą straipsnį, tai bereiktų iš paskutiniojo sakinio ištrinti tik tris didžiąsias raides ir drąsiai spausdinti – aktualumas ir sąžiningas informacijos pateikimas garantuotas. E. Galnaitytė kalbas vertino kaip vertybę. Išties, argi kalba, kaip reiškinys, yra kalta, kad ją kaip duotybę vartoja ne tik dori žmonės, bet ir baisias užmačias turį kurios nors tautos valdantieji.

Kuo labiau imi domėtis Elzės Galnaitytės darbais, tuo ryškiau atrandi garsiai nepasakytą mokslininkės misiją – **O ką aš galiu nuveikti, kad būtų apsaugota pilietinė ir kalbinė tapatybė.** Kraštiečiai ieškodavo ir rasdavo galimybių, kaip kitiems ramiai ir tiesiai perduoti savo tvirtą požiūrį į tautos vertybes. Juk E. Galnaitytės gilinimasis į lietuvių kalbą ir noras išsaugoti ją švorią, neužterštą svetimybėmis irgi buvo labai stiprus prieštaravimas rusifikacijai.

Istorikas, mokslų daktaras Aurimas Šukys, rašydamas savo disertacijoje „Intelektuali alternatyvi veikla Sovietų Lietuvoje (1956–1988 m.)“ apie vieną žymiausių lietuvių literatūros ir kultūros tyrinėtojų Jurgį Lebedį, paminėjo, kad šis, dirbdamas Vilniaus universitete, labai mėgo su tuomete sovietine sistema nesusitapatinusiais kolegomis mokslininkais drauge leisti laisvalaikį ir keliauti po Lietuvą. Tarp bendraminčių buvo ir E. Galnaitytė. Istorikas pastebi, kad „šiuose žygiuose šalia aktyvaus poilsio būdavo kalbamasi tiek paskutinėmis kultūros naujienomis, tiek draudžiamomis temomis“. Taigi mūsų kraštiečiai vienminčių rate turėjo progų dalintis vidine minčių laisve ir gauti dvasinę atsparą prieš svetimą sistemą.

Su Jurbarko kraštu Elzė Galnaitytė palaikė labai artimus ryšius. Lietuvių kalbos draugijos Jurbarko skyrius jos sulaukdavo per įvairius kalbos renginius. Savo pozityvumu ir malonia šypsena džiugindavo kraštiečius, susirinkusius į Jurbarko krašto šventes. Ji buvo ir Vilniaus jurbarkiškių renginių dalyvė, ir liudininkė, kaip gražiai Jurbarko Konstantino Glinskio teatras Lietuvos nacionalinio dramos teatre paminėjo Valstybės teatro įkūrėjo Konstantino Glinskio 125-ąsias gimimo metines. Jurbarko spaudoje rašė straipsnius apie gimtinę, kalbas, kraštotyra, Ateitinių ir Pavasarininkų veiklą.

1997 m. Rotuliuose prie paminklo Pavasarininkams

1997 m. rugpjūčio 23 d. Elzės Galnaitytės pastangomis ir lėšomis Rotulių I kaimo aikštelėje pastatytas paminklas, skirtas Rotulių „Pavasario“ kuopos 75 metų sukakčiai paminėti ir pagerbti Rotulių žmones, kurie tikėjo ir tiki Lietuvos laisve. O Jurbarko gimnazijos 80-mečio sukakčiai paminėti kraštiečiai 1998 m. parašė įdomią apžvalgą „Jurbarko gimnazijos moksleivių veiklos atgarsiai tarpukario Lietuvos spaudoje“.

Klasės susitikimas 1998 m. (E. Galnaitytė II eilėje pirmoji iš kairės pusės)

Kalbininkė prieš 11 metų (2013-aisiais) išėjo Anapilin, bet liko jos prasmingi darbai, įrodantys, kaip mylėti savo gimtinę, kaip stiprinti ir saugoti lietuvių kalbos specifiškumą ir svarbą. Tai labai brangu mums, Jurbarko krašto žmonėms. Todėl ir turime malonią būtinybę – prisiminti savo kraštietę, o ypač per jos gimtadienį. Deja, jau be jos, bet mintyse ir jausmuose su ja. 2019 metais Lietuvių kalbos draugijos Jurbarko skyrius suorganizavo renginį „Iš širdies gimtinės neišplėši“, skirtą paminėti Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną bei prisiminti Elžę Galnaitytę ir nemažai bendrų kalbinių sąsajų su ja turėjusį kraštietį Vincentą Drotviną. O šiemet simboliškai kalbininkei Elzei Galnaitytei padovanokime šį straipsnį ir šiek tiek laiko skirkime apmąstymams apie žmones, kūrėjus ir kuriančius Lietuvai, garsinėjusius ir garsinančius Jurbarko kraštą.

Antanas Gvildys